

El jaciment del carrer Almeda de Bordils, Gironès. Noves dades sobre el bronze antic al nord-est de Catalunya

Assumpció TOLEDO i MUR (*)

ABSTRACT

The accidental find in the "Almeda" Road in Bordils of ceramic artefacts together with faunistic and carpologic remains gives new data for helping establish ceramic types for the Early Bronze Age in Catalonia even though the exact place of the find is uncertain. The ceramic artefacts are a coherent and homogenous group and contain examples of some of the forms that distinguish this period; the keeled cup, the cups with perturbances around the edge, either single or double paired superimposed perturbances and the pasted finish linked to the perturbances or to impressed cords.

Key words: Early Bronze, Open air site, Keeled cup, Dog, Barley.

INTRODUCCIÓ

La notícia de les troballes efectuades durant les obres del nou Ajuntament de Bordils i el material arqueològic recuperat es deuen al Sr. Albert García, de Celrà. Al principi del mes de febrer de 1993, el Sr. García, col.laborador del Centre d'Investigacions Arqueològiques d'ençà que n'era director el Dr. M. Oliva, va lliurar a aquest centre una tassa carenada amb nansa i mugró horitzontal aplicat, i tot seguit ens acompanyà al lloc de la troballa, per explicar-nos com s'havia efectuat. Tres mesos abans, quan ell treballava en les obres de l'edifici del nou ajuntament de la vila, va observar en un dels talls de les rases de fonamentació un conjunt de 4 vasos ceràmics amb la següent disposició: un gran vas aparegué al mig de dos vasos més petits mentre la tassa carenada es trobava a l'interior del primer vas; aquest estava falcat per un rierenc d'uns 20 cm. El conjunt de vasos reposava sobre un nivell pla i estava cobert per una "piràmide" de terres negres. Segons el seu descobridor es localitzaren a més de dos metres del terra actual. Amb l'excusa que la terra era bona per al jardí, recollí un sac de sediment del conjunt arqueològic que guardà al costat de la caseta de les eines; en el moment en què hi vam anar nosaltres la caseta havia estat desmuntada i el sac abocat per terra.

En superfície es veien fragments ceràmics barrejats amb terra vegetal. L'endemà, després de demanar autorització al Servei d'Arqueologia de la Generalitat, vam anar a recuperar els materials. En aquesta tasca van participar la Sra. Mercè Ferré, la qual es va encarregar també de la restauració de les ceràmiques, el Sr. Francesc Gispert-Saüch i la que subscriu.

Actualment l'indret està construït i al cim del lloc de la troballa hi ha un gruix d'almenys 60 cm de ciment; tenint en compte que les troballes s'efectuaren

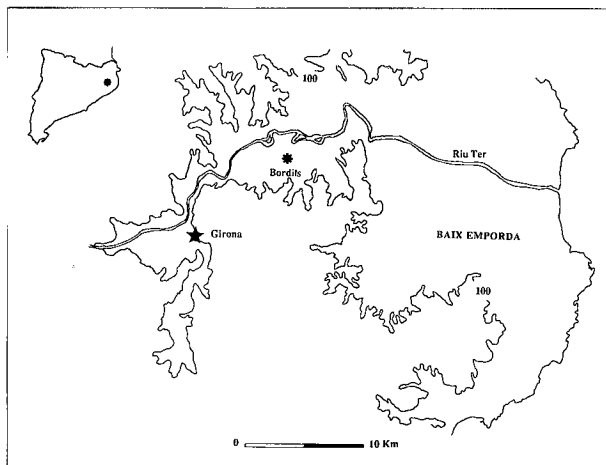

Fig. 1.- Mapa de situació de Bordils.

(*) Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. UPR. 403, Universitat de Rennes I.

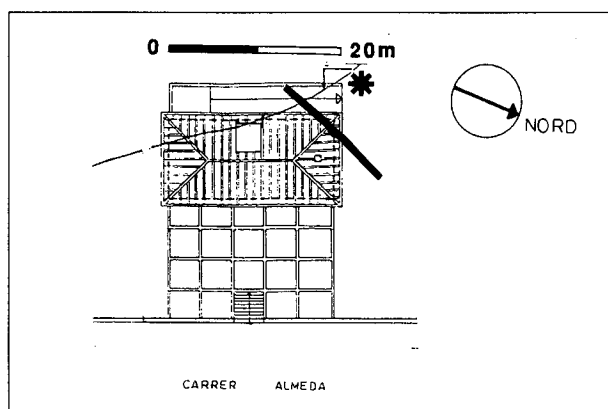
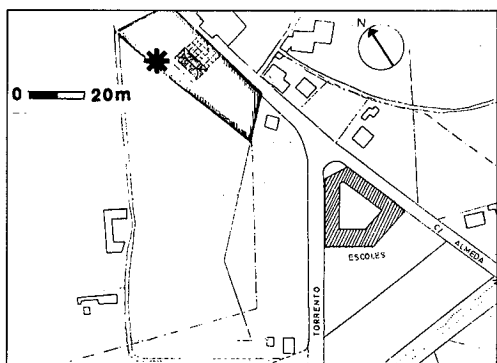

Fig. 2.- Plànol de Bordils amb la ubicació del nou edifici de l'ajuntament i senyalització de la situació i orientació aproximada del tall on apareguren les restes arqueològiques.

en l'angle sud-oest de l'edifici, és possible que quedin restes arqueològiques sota del camp situat al seu darrera. Geogràficament la troballa se situa a uns 2,5 km al sud del riu Ter, poc després que aquest hagi travessat el Congost per dirigir-se cap a la plana del Baix Empordà; es troba en una cota per sota dels 100 m s.n.m.

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS RECUPERATS

La fauna

Foren recuperats 123 fragments de fauna que es marcaren amb les sigles BOR i es numeraren a partir de l'1. Han estat estudiats per Susanna Casellas i l'estudi complet figura en aquest mateix volum (Casellas, 1993). Segons l'anàlisi feta corresponen a un gos domèstic (*Canis familiaris*) que té entre 6 mesos i un any i mig, el qual hauria estat, molt probablement, eviscerat per la boca i que presentava part de la seva extremitat anterior dreta afectada pel foc.

Les restes carpològiques

Han estat recuperades dues llavors carbonitzades d'ordi vestit (*Hordeum vulgare*) procedents una de la terra que emplenava la tassa carenada i l'altra d'una mostra de cinc litres del sediment que aparegué barrejat amb la ceràmica i les restes de fauna. El

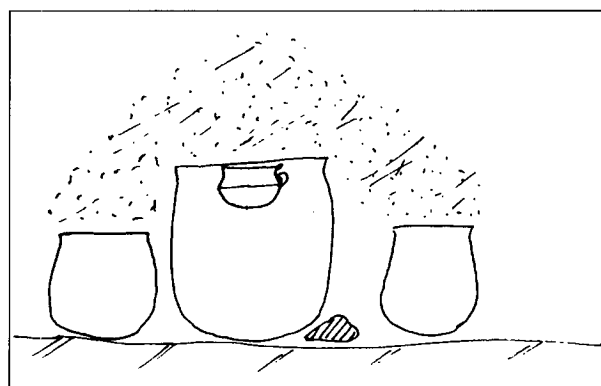

Fig. 3.- Croquis de la troballa segons el seu descobridor.

rentat, la tria i la identificació de les restes carpològiques han estat efectuats per Ramon Buxó.

Els materials ceràmics

A part de la tassa carenada sencera, han estat recuperats un total de 196 fragments ceràmics marcats amb les sigles BOR i els números correlatius del 200 al 396. D'aquests 196 fragments, 106 són fragments informes mentre que 90 són formes o estan decorats. Un cop efectuat l'estudi dels fragments ceràmics s'han pogut individualitzar 8 vasos diferents; tot seguit fem una relació de les seves formes.

Forma 1. Tassa carenada de fons convex amb nansa i un mugró semicircular aplicat a la vora, exactament per damunt de la nansa. Diàmetre de la vora: 13,5 cm, alçada total: 10 cm. Ha estat cuïta en un foc reductor; presenta les superfícies interior i exterior polides; el desgredant és regular amb grans de quars, feldspat i mica; el gruix de les parets és de 5,9 mm. La nansa presenta una secció quadrada (BOR 396).

Paral·lels: la tassa carenada és una forma ben coneguda en el bronze antic i mitjà d'arreu de Catalunya; durant el bronze antic sol presentar el fons convex i de vegades una nansa, durant el bronze mitjà el fons es torna pla, mentre que les nanses o bé prenen un volum que fa que sobresurtin per damunt de la vora o bé presenten un afegitó, els anomenats apèndix de botó, de forma variada (Petit, 1990; Toledo, 1990 a; Boquer et al., 1992; Maya, 1992). A les comarques de Girona en coneixem diversos exemplars amb fons pla atribuïbles a un bronze mitjà: a les coves d'Olopte (amb fons umbilicat i anses amb apèndix més o menys desenvolupat i amb diverses formes), a la cova de Rocafesa (tasses carenades amb fons pla i nanses sobrelevades o apèndix de botó), a la cova 120 (tasses carenades amb apèndix) i a Encantades de Martís (tasses carenades amb nanses que sobresurten i apèndix de botó) (Toledo, 1990 a, p. 164, p. 195, p. 247; Agustí et al., 1987, p. 95).

Forma 2. Variant a. Vas obert, probable bol de parets convexes, presenta un mugró semicircular aplicat a la vora (núm. total de mugrons aplicats 2 o 4), i l'un i l'altre decorats per una línia de petits traços incisos en la seva part superior. Diàmetre de la vora: 36 cm. Ha estat cuïta en un foc oxidant; presenta la superfície exterior grollera i la interior polida;

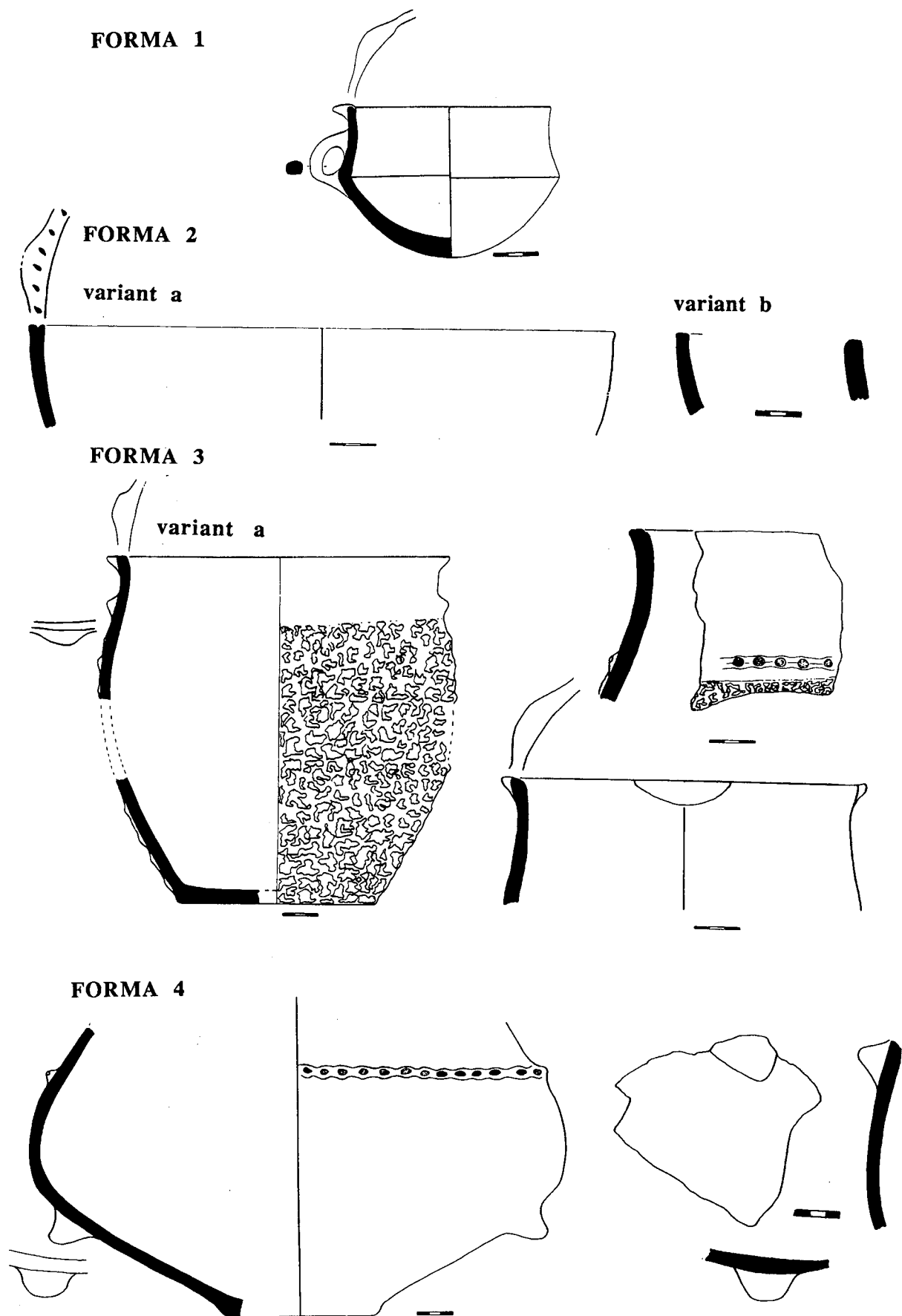

Fig. 4.- Formes ceràmiques del conjunt del carrer Almeda de Bordils.

desgreixant regular de quars, feldspat i mica; gruix de les parets: 9,7 cm (BOR. 362-375).

Paral.lels: a Can Simon (Pont Major, Girona, Gironès) trobem la mateixa forma també amb mugró a la vora i llavi decorat i a la cova A d'Olopte (Isòvol, Cerdanya), la mateixa forma també amb mugró a la vora i llavi decorat (Toledo, 1990 a, pp. 182 i 156).

Forma 2. Variant b. Bol llis de parets convexes. Han estat trobades dues vores que pertanyen a vasos diferents, sense que hagi estat possible determinar el seu diàmetre. Pertanyen a vasos de mida considerable. Presenten les superfícies polides a l'interior i a l'exterior, un desgreixant irregular de quars, feldspat i mica i uns gruixos de 9,6 i 10,7 mm. Han estat cuits en foc oxidant (BOR. 241 i 242). Aquesta forma apareix al jaciment de l'Institut de Manlleu (Cruells et al., 1989).

Forma 3. Variant a. Vas tancat amb un perfil poc diferenciat entre cos i vora; fons pla. Portaria dues parelles de mugrons superposats (un a la vora i l'altre a uns quatre cm per sota); la seva superfície externa, per sota dels mugrons, presenta l'aplicació d'una capa d'argila treballada amb els dits fins a donar-li un aspecte rugós: és el que anomenem acabat engrutat. Diàmetre de la vora: 27,2 cm; diàmetre de la base: 16,5 cm; alçada probable: 28,5 cm. Ha estat cuit en un foc oxidant; desgreixant irregular de quars, feldspat i mica; el gruix de les parets és de 8,3 mm (BOR. 201-205, 213-219, 230-236).

L'acabat engrutat es fa present en gran nombre de jaciments del bronze antic i mitjà de Catalunya, sovint associat a cordons impresos: Institut de Batxillerat de Manlleu (Cruells & Molist, 1989), a les terres de ponent (Maya, 1982); a Andorra en jaciments amb estratigrafia s'ha pogut observar que, a més a més de aparèixer durant el calcolític i perdurar fins al bronze final, el moment on la seva representativitat és major és durant el bronze antic i mitjà (Llovera, 1984, p. 281). Trobem paral.lels per aquest vas a Xuliman (Cantallops, Alt Empordà), on trobem la mateixa forma ceràmica que porta també dos parells de mugrons semicirculars, superposats (un ran de vora i l'altre un xic més avall) disposats simètricament; l'única diferència és que en aquest cas l'engrutat apareix a la totalitat de la superfície exterior del vas (Toledo, 1990 b, p. 71); igualment a Can Sant Vicens (Sant Julià de Ramis, Gironès) apareix la mateixa forma ceràmica amb dos mugrons simètrics col·locats arran de la vora; presenta la totalitat de la seva superfície amb un acabat engrutat (Toledo, 1990 a, p. 186). A la cavitat de Rocafesa (Sant Martí de Llémena, Gironès) es recuperaren fragments de dues bases planes diferents de vasos amb la superfície exterior engrutada i a les Encantades de Martís (Esponellà, Pla de l'Estany), una forma semblant presenta un cordó imprès aplicat a la vora i un altre en paral·lel uns 4 cm més avall. Per sota del segon apareix tota la superfície exterior del vas engrutada (Toledo 1990 a, pp. 196 i 248). També a la cova 120 (Montagut, la Garrotxa), una mateixa forma porta dos parells de mugrons superposats, un a la vora i l'altre un xic més avall; tant el llavi com els mugrons estan impresos; la totalitat de la superfície exterior està engrutada; una

forma semblant porta un cordó imprès per sota la vora i té tota la superfície engrutada; s'hi localitzaren, a més a més, fragments engrutats pertanyents a altres vasos (Agustí et al., 1987, pp. 97 i 99). En l'assentament a l'aire lliure del Collet de Brics d'Ardèvol (Solsonès) amb una cronologia del calcolític trobem també un paral·lel per a aquesta variant (Castany et al., 1992).

Forma 3. Variant b. Vas tancat amb perfil poc diferenciat entre el cos i la vora. Presenta un cordó imprès aplicat en horitzontal a 8 cm de la vora; per sobre del cordó la superfície és grollera i per sota es presenta engrutada. Diàmetre de la vora desconegut. Ha estat cuit en un foc oxidant; desgreixant irregular de quars, feldspat i mica; el gruix de les parets és de 11,2 mm (BOR. 237).

Tenim paral·lels d'aquesta variant a la cova de Can Sant Vicens (Sant Julià de Ramis, Gironès), on apareix la mateixa forma, també amb cordó imprès i a superfície engrutada, però amb la vora impresa i a la cova B d'Olopte (Isòvol, Cerdanya) on trobem diverses formes semblants amb cordons paral·lels, a la vora i un xic més avall, i superfícies engrutades (Toledo 1990 a, pp. 186 i 163).

Forma 3. Variant c. Vas tancat amb un perfil poc diferenciat entre cos i vora, fons desconegut. Portaria quatre mugrons aplicats a la vora. Diàmetre de la vora: 22,5 cm. Presenta les superfícies interior i exterior grolleres; ha estat cuit en un foc oxidant; desgreixant irregular de quars, feldspat i mica; el gruix de les parets és de 8 mm (BOR. 206-211, 220-229). Per a aquesta variant tenim paral·lels a Can Simon (Pont Major, Girona, Gironès) on formes semblants porten aplicades dues parelles de mugrons superposats, a la vora i un xic més avall, i en un altre cas dos mugrons oposats situats un xic més avall de la vora (Toledo, 1990 a, p. 182).

Forma 4. Atuell llis de cos globular, amb aplicació de mugrons (número indeterminat) a la part baixa de la panxa i cordó imprès a la part superior del cos. Diàmetre de la vora: desconegut; diàmetre de la base: 12 cm; alçada coneguda: 27 cm. Ha estat cuit en un foc oxidant; presenta les superfícies interior i exterior polides; el desgreixant està format per grans irregulars de quars, feldspat i mica; el gruix de les parets és de 10 mm (BOR. 311-322). Uns quants fragments que enganxen i presenten un mugró semi-circular aplicat, podrien formar part del mateix atuell (BOR. 352-357). Per a aquesta forma trobem paral·lels a diversos jaciments de les comarques gironines: a Xuliman (Cantallops, Alt Empordà) tenim un atuell amb vora de parets rectes i cos globular, que porta dos mugrons semicirculars, oposats, a la vora; a Can Simon (Pont Major, Girona, Gironès) coneixem un atuell sencer amb vora de parets rectes i cos globular; porta dues nanses, oposades, situades en la inflexió vora/cos i quatre mugrons semicirculars, en posició esbiaixada, a la part baixa de la panxa. A Rocafesa (Sant Martí de Llémena, Gironès) hi ha fragments de dues panxes diferents. En un cas apareix l'aplicació d'un mugró semicircular; en l'altre el començament d'una nansa per damunt de la panxa i en línia vertical, però per sota de la panxa apareix aplicat un mugró semicircular imprès (Toledo, 1990 b, pp. 71, 181 i 196).

CRONOLOGIA I INTERPRETACIÓ DE LA TROBALLA

L'atribució cronològica del jaciment del carrer Almeda de Bordils s'ha de fer a partir de la comparació dels seus materials ceràmics amb aquells altres conjunts que o bé provenen de jaciments contemporanis que podem situar en un entorn immediat o en una zona més llunyana però coherents o amb una bona estratigrafia. De fet, el conjunt ceràmic de Bordils presenta alguns trets que han estat definits com a característics del bronze antic a Catalunya: els vasos amb mugrons a la vora ja sigui del tipus simple o bé dobles parelles de mugrons superposats, l'acabat engrutat associat a mugrons o a cordons impresos i les tasses carenades (Maya, 1992, p. 537; Petit, 1990; Toledo, 1990; Cruells et al., 1989).

Els jaciments contemporanis més pròxims geogràficament són les coves sepulcral de Can Sant Vicens i Can Simon, situades a una banda i l'altra del Ter, que es troben a una distància en línia recta de 6 i 10 km respectivament de Bordils. Mancats d'una estratigrafia vàlida, els seus aixovars han permès de situar cronològicament la seva utilització durant el calcolític-bronze antic i, amb posterioritat, durant el bronze final. En els conjunts ceràmics provinents del primer moment d'utilització d'aquestes dues coves trobem representades quatre de les cinc formes presents a Bordils: el vas amb superfície engrutat i doble parella de mugrons superposats i el vas amb cordó imprès i superfície engrutada en la primera, el gran atuell amb mugrons situats a la part inferior de la panxa i el vas amb mugró i vora decorada en la segona. Un jaciment un xic més allunyat és el de Xuliman, que es troba en el vessant sud de l'Albera; amb una estratigrafia inexistente a causa dels corrents subterranis que recorren aquesta cavitat, el conjunt ceràmic que va proporcionar pertany al bronze antic. S'ha pensat en una utilització sepulcral de l'indret, tot i que no han estat trobades restes humanes, a causa de la seva morfologia que fa impossible la seva habitabilitat. Formant part del seu conjunt ceràmic trobem un vas engrutat amb mugrons superposats i el gran atuell de cos globular. A la garrotxina cova 120 apareixen també en el conjunt de materials atribuïbles al calcolític-bronze antic vasos engrutats de vegades associats a mugrons i cordons impresos.

El conjunt ceràmic del bronze antic del jaciment de Bolós (Almenar, Segrià) presenta moltes semblances amb el de Bordils: hi trobem exactament el mateix vas ovoide amb doble parella de mugrons superposats i amb l'acabat engrutat a tota la superfície, un vas tancat carenat amb el fons umbilicat, un vas amb la vora decorada impresa i un bol llis obert. Aquests materials procedeixen d'algunes desenes de taques negres circulars de 1,50 m de diàmetre separades entre elles per diversos metres de distància localitzades l'any 1973 amb ocasió de feines d'anivellament d'uns terrenys i que es correspondrien amb les empremtes d'una agrupació de cabanes. Comparant els materials de Bordils amb els de Tudela tornem a trobar analogies amb jaciments del bronze antic de la Catalunya Interior per exemple en l'aparició de vasos ovoides amb mugrons aplicats per sota la panxa, en la

part inferior del vas (Maya, 1982; Maya, 1992, p. 538).

Veiem, doncs, com el conjunt ceràmic de Bordils presenta moltes analogies amb els exemples que acabem de citar i que pertanyen tots al bronze antic de diferents comarques catalanes. La tassa carenada amb mugró i nansa ens podria fer pensar, a primer cop d'ull, en exemplars de tasses carenades amb apèndix de botó que apareixen en conjunts ceràmics unànimement atribuïts al bronze mitjà, però una revisió acurada de la seva morfologia fa paleses diferències importants. La tassa de Bordils porta una nansa que va des de la carena fins a uns dos centímetres per sota la vora, en la mateixa vertical, però clarament separat, apareix un mugró semicircular aplicat a la vora, és a dir, en una situació diferenciada, cosa que no succeeix amb les tasses carenades del bronze mitjà en les quals l'apèndix de botó està situat al cim de la nansa (Rocafesa, les Encantades de Martís i les coves A i B d'Olopte). Una altra diferència és el fet que la tassa de Bordils té un fons convex mentre que les tasses del bronze mitjà solen tenir un fons pla; aquest fons convex s'interpreta com un tret "antic". Després de tota aquesta relació de paral·lels i analogies amb altres jaciments pensem que podem atribuir una cronologia del bronze antic al conjunt ceràmic del carrer Almeda de Bordils.

No és fàcil interpretar la troballa únicament a partir de les explicacions del seu descobridor i dels materials, però, tanmateix, podem emetre algunes hipòtesis. Nosaltres vam insistir molt en esbrinar si el Sr. García havia observat l'aparició dels vasos dins d'una sitja, però ell va insistir que no, que es presentaven a pla i recoberts per una "piràmide" de terra negra. Recapitulant, tenim que els vasos ceràmics es presentaven disposats amb un cert ordre. En relació amb ells aparegueren les restes d'un gos domèstic sencer que havia sofert manipulacions i presentava signes de cremació. A més a més, barrejades amb el sediment, recuperàrem dues llavors carbonitzades. Tot plegat estava cobert per una capa de terres negres. Tots aquests elements ens fan pensar en el reompliment d'una sitja o en un conjunt d'aixovar i ofrenes funeràries. Contra la primera hipòtesi tenim bàsicament el testimoni ocular del descobridor de la troballa segons el qual el conjunt no es trobava dins d'una sitja; en contra de la segona hipòtesi tenim el fet de la no-presència de restes humanes, ni inhumades ni cremades.

Després de descartar aquestes hipòtesis ens plantejem la possibilitat que el conjunt correspongués a una zona d'emmagatzemament dins d'una cabana i no a un simple sòl d'ocupació, ja que no hi trobem la fragmentació extrema típica puix que han pogut ser individualitzats els vuit vasos descrits sense altres fragments aliens a aquests; en aquesta hipòtesi la piràmide de terres negres provindria de la desintegració dels materials orgànics que formaven l'estructura de la cabana. De fet, únicament una excavació podria treure'ns del dubte del tipus de jaciment de què es tractava i això només en el cas que aquest no hagués estat destruït totalment pel treball efectuat.

Les restes del gos domèstic que havia estat

manipulat, eviscerat, probablement en un procés de preparació per a ser consumit, podria formar part de la dieta d'un grup instal·lat a la plana que practicava l'agricultura cerealística, com ho demostra la presència de llavors d'ordi. Volem remarcar que la consumició ocasional de gos domèstic durant la prehistòria ha estat constatada a França a partir de les traces de

descarnació/carnisseria que presenten les restes trobades en alguns jaciments. Aquest fet no exclou que el gos domèstic representés el paper d'amic de l'home o d'ajudant seu en la cacera, com ho demostra el fet que el gos domèstic apareixi en nombroses sepultures acompanyant el difunt (Poplin, 1986).

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ B., ALCALDE G., BURJACHS F., BUXÓ R., JUANMUNS N., OLLER J., ROS MT., RUEDA JM., & TOLEDO A. (1987) *Dinàmica de la utilització de la Cova 120 per l'home en els darrers 6.000 anys*, Sèrie Monogràfica, 7, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, 153 pp.
- BOQUER S., GONZÁLEZ LL., MERCADAL O., RODON T., & SAEZ L. (1992) Un nou assentament del bronze-ferro al Vallès: Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental), *Tribuna d'Arqueologia*, 1990-1991, Barcelona, pp. 41-52.
- CASELLAS S. (1993) Anàlisi de les restes faunístiques del bronze antic del carrer Almeda (Bordils, Gironès), *Cypsela*, X, Girona, pp. 57-59.
- CASTANY J., ALSINA F. & GUERRERO L. (1992) *El Collet de Brics d'Ardèvol. Un hàbitat del Calcolític a l'aire lliure. Pinós. Solsonès*, Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, 2, Barcelona.
- CRUELLS W., MOLIST M., RODON T., BOQUER S., BOSCH J. & MIRET J. (1989) L'Institut de Manlleu (Osona). Un nou jaciment del Bronze Antic. Nota Preliminar, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 21-34.
- LLOVERA X. (1984) *Carta Arqueològica del Principat d'Andorra*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- MAYA J.L. (1982) Asentamientos al aire libre de la Edad del Bronce en la Cataluña Occidental. Bases para el reconocimiento de un horizonte Bronce Antiguo-Reciente, *Ilerda*, XLIII, Lleida, pp. 153-168.
- MAYA J.L. (1992) El Calcolítico y la Edad del Bronce en Cataluña, *Aragón/Litoral Mediterráneo. Intercambios durante la Prehistoria*, Zaragoza, pp. 515-554.
- PETIT M.A. (1990) Les primeres etapes de l'Edat del Bronze al Vallès, *Limes*, 0, Cerdanyola del Vallès, pp. 23-30.
- POPLIN F. (1986) Le problème des fonctions du chien au Néolithique, (J.P. Demoule & J. Guilaine, eds.), *Le Néolithique de la France*, Paris, pp. 46-51.
- TOLEDO A. (1990 a) *La utilització de les coves des del Calcolític fins al Bronze Final al NE de Catalunya (2.200-650 a.C.)*, Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 623 pp.
- TOLEDO A. (1990 b) El Roc del Napolità (la Jonquera) i Xuliman (Cantallops): l'aprofitament de dues cavitats entre blocs granítics durant l'Edat del Bronze a l'Alt Empordà, *Cypsela*, VIII, Girona, pp. 65-72.